

Umsögn
um

Frumvarp til laga um breytingar á lagaákvæðum um húsafriðun
(135. löggjafarþing 2007-2008. Þskj. 33 – 33. mál.)

Fyrsti kafli fjallar um breytingar á lögum nr. 104/2001, um húsafriðun. Þar segir:

1. gr.

Eftirfarandi breytingar verða á 6. gr. laganna:

a. 1. mgr. orðast svo:

Öll hús sem eru 100 ára og eldri, eru friðuð, svo og allar kirkjur eldri en 75 ára.

Árið 1994 (L. 98/1994, 10 gr.) var hin svokallaða „100 ára regla“ tekin upp sem viðmið um skilgreiningu og friðun fornleifa. Með því skapaðist ákveðin skekkja gagnvart lagaákvæðum um húsafriðun, þar sem miðað var við að hús sem byggð voru fyrir 1850 væru friðuð, en rústir nytu friðunar ef þær höfðu náð 100 ára aldri. Þannig er staðan í núgildandi lögum, sbr. 9 gr. þjóðminjalaga nr. 107/2001 og 6. gr. laga um húsafriðun nr. 104/2001. Þetta þýðir í reynd, að ef hús sem byggt var árið 1860, stendur uppi, þá er það ekki friðað, en ef þakið fýkur af, þá nýtur það friðunar samkvæmt 9. gr. þjóðminjalaga sem fornleifar eða rúst. Þessa skekkju þarf vissulega að laga og friðunarákvæði um hús og fornleifar að skoðast í samhengi.

Í fornminjavörslunni er reynslan af „100 ára reglunni“ í flestum atriðum góð. Hún hefur í raun gjörbreytt framkvæmd þjóðminjavörslunnar og tryggt varðveislu margra merkilegra minja og minjabeilda. Vandinn er hins vegar sá, að eftir því sem friðunarákvæðið færir ofar upp á 20. öldina, kemur inn ógrynni minja til athugunar sem alla jafna hefðu ekki fengið mikla athygli. Nefna má sem dæmi að upp úr aldamótum fór að verða vinsælt að leggja gaddavírsgirðingar og jafnframt hlaða undir þær. Þær geta tekið yfir mikil landsvæði. Þótt gaddavírsgirðingar geta vissulega verið áhugaverður hluti menningarlandslags þá má friðunin ekki verða til þess að menn almennt beri minni virðingu fyrir henni. Ég tel af þessum sökum heppilegra að miða friðun fornleifa við árið 1900, en á þeim tíma eru Íslendingar að færast meir og meir út úr gömlu torfbæjunum. Hins vegar er þá hægt að friðlýsa yngri minjar sérstaklega ef mönnum sýnist svo, sbr. 11. gr. þjóðminjalaga.

Varðandi húsin þá er eðlilegt að jafn ströng eða að strangari ákvæði gildi um þau uppistandandi heldur en sem rústir. „100 ára regluna“ tel ég því eðlilega meðan sú regla gildir um fornleifar. Hins vegar tel ég heppilegra að friðun miðist við ártal í báðum tilvikum, þá árið 1900. „100 ára reglan“ gæti hins vegar orðið til þess að aflýsa þyrfti friðun á fjölda húsa eftir því sem við færðumst lengra inn á

20. öldina. Heppilegra væri að yngri hús (þau sem væru byggð eftir t.d. 1900) væru friðuð sérstaklega og hús 75 ára og eldri gerð umsagnarskyld eins og gert er ráð fyrir í b-lið frumvarpsins.

b. Í stað orðanna „reist eru fyrir 1918“ í 2 mgr. kemur: eru 75 ára og eldri.

Það væri mjög til framfara að hús 75 ára og eldri væru umsagnarskyld, og væri þá hægt að friða þau hús sérstaklega sem teldust friðunarverð.

c. Í stað orðanna „fylgjast með því“ í 4 mgr. kemur: ganga úr skugga um.

Varðandi 6. grein laga um húsafriðun 104/2001, þá er hún í raun ekki nógu skýr í ákveðnum atriðum, en 2-4 mgr. eru eftirfarandi:

2mgr. Eigendum húsa, sem reist eru fyrir 1918, er skylt að leita álits hjá húsafriðunarnefnd með góðum fyrirvara ef þeir hyggjast breyta húsi sínu, flytja það eða rífa.

3. mgr. Húsafriðunarnefnd skal innan fjögurra vikna tilkynna viðkomandi aðilum, að fenginni umsögn minjavarðar, hvort hún telur ástæðu til friðunar.

4. mgr. Byggingarfulltrúum ber að fylgjast með því að eigendur húsa, sem fjallað er um í þessari grein, leiti eftir áliti húsafriðunarnefndar og minjavarða áður en leyfi er veitt til framkvæmda.

Samkvæmt 2. mgr. ber eigendum að leita álits húsafriðunarnefndar og 3. mgr. má skilja svo að húsafriðunarnefnd skuli gefa álit sitt eftir að hafa fengið umsögn frá minjaverði viðkomandi svæðis. En svo segir í 4. mgr. að byggingarfulltrúar skuli fylgjast með því að eigendur leiti álits bæði húsafriðunarnefndar og minjavarða. Hér er því ekki ljóst hver á að leita álits hjá hverjum. Óljóst er hvort það er húsafriðunarnefnd eða eigendur sem skuli leita álits minjavarða. Í gömlu þjóðminjalögunum (nr. 88/1989, 36 gr.) var þetta með eftirfarandi hætti:

2mgr. Skylt er eigendum húsa, sem reist eru fyrir 1918, að tilkynna minjavörðum og húsafriðunarnefnd ríkisins með góðum fyrirvara ef þeir hyggjast breyta húsi sínu, flytja það eða rífa.

3. mgr. Húsafriðunarnefnd skal innan þriggja vikna tilkynna viðkomandi aðilum, hvort hún telur ástæðu til friðunar.

4. mgr. Byggingarfulltrúum ber að fylgjast með því að eigendur húsa, sem fjallað er um í þessari grein, sinni tilkynningaskyldu sinni.

Í reynd hefur það verið þannig á minjasvæði Norðurlands vestra að byggingarfulltrúar hafa leitað beint eftir umsögn minjavarðar, og þá í nafni sveitarfélagsins. Þetta er þá þjónusta sem þeir hafa sinnt fyrir hönd húseigenda áður en framkvæmdaleyfi/byggingaleyfi er gefið út. Í sumum tilfellum hafa byggingarfulltrúar borið undir minjavörð hvort ástæða eða tilefni sé til að tiltekin mál fari til umsagnar húsafriðunarnefndar. Minjaverðir eru oft í betri aðstöðu en

húsafriðunarnefnd til að fylgjast með málum sem uppi eru á þeirra minjasvæðum. Nýlegt dæmi um það er mál gamla barnaskólans á Hólmavík (Kópsnesbraut 4b), sem átti að rífa án þess að tilkynningaskyldu 6. gr. væri sinnt. Vegna athugasemda minjavarðar fór málið til húsafriðunarnefndar sem skyndifriðaði húsið, og var síðan endanlega friðað af menntamálaráðherra.

Heppilegast væri að kveða skýrt upp úr í 2. mgr. að eigendur húsa skuli leita eftir álitum minjavarðar og húsafriðunarnefndar eins og var í gömlu lögum. Það á að tryggja að málin berist fljótt og vel til minjavarðar. Þá verður einnig 4 mgr. skiljanleg. Varðandi breytingatillögu frumvarpsins er kveðið fastar á um þetta eftirlitshlutverk byggingafulltrúa, þ.e. að hann „gangi úr skugga um“ að álit minjavarðar og húsafriðunarnefndar liggi fyrir, og er það til bóta.

Í öðrum kafla frumvarpsins eru lagðar til breytingatillögur á skipulags- og byggingalögum, nr. 73/1997.

Það er mjög til framfara að kveðið verði skýrt á um aðkomu húsafriðunarnefndar strax á skipulagsstígi, hvort heldur það verði gert í lögum eða í reglugerð. Varðandi fornminjavörsluna þá hefur það verið svo að Fornleifavernd ríkisins hefur fengið öll skipulagsmál inn til umsagnar. Minjaverðir hafa gefið slíkar umsagnir um fornminjar hver á sínu svæði. En þeir hafa skyldur bæði samkvæmt þjóðminjalögum og lögum um húsafriðun og ættu að leggja mat á menningarlandslagið í víðu samhengi (þ.e. hús, fornleifar og landslag) í skipulagi. Þannig eru minjaverðir í raun einu aðilarnir sem skoða menningarminjarnar heildstætt og eru þannig í góðri aðstöðu til að skilgreina friðunarverðar minjaheildir. Sem starfsmenn Fornleifaverndar ríkisins hefur tilhneigingin þó verið sú að minjaverðir skoða skipulagsmál fyrst og fremst frá sjónarhóli fornminjavörslunnar. Heppilegast væri að sameina þessar tvær stofnanir (Fornleifavernd og Húsafriðunarnefnd) og verður vonandi gert við endurskoðun þjóðminjalaga.

E.t.v. væri ástæða til að hnykkja á því í lögum eða reglugerð að minjaverðir leggi jafnframt mat á hús og húsaþyrpingar, eða menningarlandslag í víðu samhengi, í tengslum við umsagnir sínar í skipulagsmálum.

Virðingarfyllst,

Þór Hjaltalín
Minjavörður Norðurlands vestra